

RENATA BURA
Uniwersytet Jagielloński

NIEMIECKIE OBJAŚNIENIA NAWIASOWE W PRASIE GÓRNOŁUŻYCKIEJ

Wprowadzenie

Tradycja wprowadzania objaśnień nawiasowych w prasie górnołużyckiej jest dość długa, ponieważ sięga jej początków, czyli połowy XIX wieku. Wówczas to, w okresie kształtowania się literackiego języka górnołużyckiego, nastąpił znaczny wzrost nowej leksyki. Język miał zaspakajać wszystkie kulturowe potrzeby tworzącego się nowoczesnego narodu. Takie podejście prowadziło przede wszystkim do pokazania leksykalnego bogactwa współczesnego języka poprzez usunięcie germanizmów i wprowadzenie w ich miejsce wyrazów rodzimych bądź (częściej) zapożyczeń z innych języków słowiańskich. Wprowadzanie i popularyzowanie nowej leksyki miało miejsce na łamach ówczesnej prasy. Nowym wyrazom towarzyszyły niemieckie objaśnienia nawiasowe. Od tamtej pory jest to stała cecha piśmiennictwa górnołużyckiego.

Tadeusz Lewaszkiewicz (1994: 75) słusznie zauważa, że: „Częste posługiwanie się w tekstach wtrętami nawiasowymi o charakterze metajęzykowym wiąże się ze specyficzną sytuacją językową narodu nie posiadającego własnego państwa. W historii języków rozwijających się w korzystnej sytuacji społeczno-politycznej nawiasowe objaśnianie wyrazów spotyka się rzadko”. Niewątpliwie w takiej sytuacji znajduje się język górnołużycki i języki łużyckie w ogóle. Charakter języków mniejszościowych wobec dominującej niemieczyny, ograniczenie ich używania do pewnych sytuacji komunikacyjnych (przede wszystkim w rodzinie, w edukacji szkolnej, w publikacjach drukowanych oraz wśród personelu instytucji łużyckich), a także różny stopień ich znajomości przez użytkowników powodują, że konieczne jest objaśnianie mniej znanej lub nowej leksyki. Zaznaczyć jednak należy, że choć objaśnienia nawiasowe są stałym elementem w górnołużyckiej prasie, to różny jest stopień ich nasilenia. Zwykle wiąże się to z nagłym przyrostem nowego słownictwa. Kolejny taki okres miał miejsce po drugiej wojnie światowej, kiedy nastąpił rozwój nauki i techniki, a ponadto wprowadzono w szkołach język łużycki również do nauki przedmiotów przyrodniczych. Trzecia fala przypada na czasy po przewrocie politycznym w roku 1989. Wówczas to objaśniane są przede wszystkim nowe terminy z dziedziny polityki i ekonomii. To nowe słownictwo w znacznym stopniu rejestrują dziś najnowsze słowniki gór-

nołużyckie, przede wszystkim zaś *Němsko-hornjoserbski słownik noweje leksiki* (2006; dalej: Noleks).

Ekscerpcję i badanie słownictwa z objaśnieniami nawiasowymi postuluje Tadeusz Lewaszkiewicz (por. 1994: 74–75). Zaproponowana przez niego metoda jest niewątpliwie bardzo efektywna. Pozwala ona bowiem zebrać w bardzo krótkim czasie (umożliwia to stosunkowo dobra widoczność nawiasów w tekście) bogaty materiał leksykalny do analizy, a także przeprowadzić badania statystyczne, które w jakimś stopniu pomogłyby w ocenie roli prasy górnołużyckiej w rozwoju leksyki tego języka. Jest to z pewnością metoda, którą warto podjąć w badaniach nad słownictwem górnołużyckiej prasy i leksyką górnołużycką w ogóle. Dotychczas oprócz Tadeusza Lewaszkiewicza (1980, 1994, 1995) metodę tę w swoich badaniach wykorzystały Jadwiga Markec (2000) oraz Renata Bura (2012).

Zakres i sposób prezentacji materiału

Zaprezentowany niżej materiał został zgromadzony z rocznika 2011 „Serbskich Nowin”, górnołużyckiej popołudniówki, której początki sięgają XIX wieku¹. Ekscerpcją objęto wydanie główne gazety (dalej skrót: SN), a także weekendowe dodatki: *Předženak* (dalej skrót: SN-P), *Kultura a wuměłstwo* (dalej: SN-KW) oraz *Młodźina* (dalej: SN-M). Zebrany materiał został sklasyfikowany pod względem semantycznym. Przy każdej grupie tematycznej podaje się w nawiasie liczbę objaśnionych wyrazów. Materiał prezentowany jest w następujący sposób: kursywą nazwa lub nazwy górnołużyckie (niekiedy autor podaje dwie synonimiczne nazwy; tu połączone są znakiem /; wyrazy prezentowane są w mianowniku liczby pojedynczej lub mnogiej – w zależności od formy odpowiednika niemieckiego), niemieckie objaśnienie nawiasowe, lokalizacja w tekście (skrót gazety, numer i strona, np. SN-M 214/4), w nawiasie liczba poświadczeń (jeśli dany wyraz występuje więcej niż raz, podaje się jedynie pierwszą lokalizację), a także odpowiednik polski, pozwalający zorientować się polskiemu odbiorcy co do charakteru objaśnianych jednostek. Nie tłumaczy się nazw instytucji, urzędów i organizacji, które objaśnia najczęściej skrót nazwy niemieckiej. W tym wypadku przy użyciu znaku = podaje się pełną nazwę niemiecką. Za pomocą symbolu // łączy się różne nazwy łużyckie z tym samym objaśnieniem niemieckim lub te same nazwy łużyckie z różnymi objaśnieniami niemieckimi. Materiał w poszczególnych grupach tematycznych ułożony został alfabetycznie według alfabetu górnołużyckiego w najnowszym wydaniu słownika ortograficznego Völkela (2005; dalej: Völkel2005): a, b, c, č, ć, d, dž, e, ě, f, g, h, ch, i, j, k, l, l, m, n, (ń)², o, (ó), p, q, r, ř, s, š, t, u, v, w, x, y, z, ž.

Zaprezentowany niżej materiał stanowi niewielką część badań obejmujących analizę słownictwa prasy górnołużyckiej (przede wszystkim „Serbskich Nowin”) z lat 2005–2014. Projekt, realizowany we współpracy z prof. Tadeuszem Lewaszkiewiczem, ma na celu ekscerpcję górnołużyckiej leksyki opatrzonej niemieckimi objaśnieniami nawiasowymi

¹ Początkowo ukazywały się jako tygodnik „Tydźenska Nowina” pod red. H. Zejlera (1842–1848), a następnie „Tydźenske Nowiny” (1849–1853) pod red. J. A. Smolera.

² Litory umieszczone w nawiasach są przypisane w porządku alfabetycznym do poprzedzającego je znaku.

i jej ocenę pod względem semantycznym, a także wychwycenie nowych wyrazów górnołużyckich i analizę ich budowy słowotwórczej.

Klasyfikacja semantyczna zebranego materiału

1. Terminologia naukowa (163)

a) **Botanika** (76): *babyduška* (Thymian): SN 78/4 – ‘macierzanka’; *baćonki* (Storchenschnabel): SN 169/4 – ‘bodziszek’ (por. Völkel2005: *baconica* = niem. Storchschnabel) // por. *żorawnica* (Storchschnabel): SN 91/4 – ‘pelargonia’ (por. NHS: *Storchschnabel* = 1. Geranium – *pyskawa*, *baćonki* plt.; 2. Pelargonium – *żorawnica*, *pelargonija*); *barbjerski serpić* (Färberscharte): SN 96/4 – ‘sierpnik barwierski’; *běła bónčawa* (Weiße Seerose): SN 129/4 – ‘grzybień biały’; *bimbawka* (Kuhshelle): SN 138/4 – ‘sasanka’; *brěčica / brěčkowc* (Elsbeere): SN 13/4 // *atlasowa jahoda* (Elsbeere): SN 85/4 – ‘jarząb brekinia’ (głuź. *atlasowa jahoda* jest kalką niem. *Atlasbeere*, będącego pospolitym synonimem *Elsbeere*); *buksowc* (Buchsbaum): SN 3/4 – ‘bukszpan’; *čerwjeny hłohonc* (Rotdorn): SN 64/4 – ‘głóg czerwony’; *ćéłowe zelo* (Rosmarin): SN 13/4 – ‘rozmaryn’; *ćerpjenka / martrownica* (Passionsblume): SN 13/4 – ‘męczennica’; *dwěnka* (Zweiblatt): SN 96/4 – ‘listera’; *dwułopjenata kokulinda* (Zweiblättrige Waldhyazinthe): SN 13/4 – ‘podkolan biały’; *hatna syćizna* (Teichsimse): SN 129/4 – ‘sitowie’; *hnězdowka* (Nestwurz): SN 91/4 (2×) – ‘gnieźnik’; *hórska žerchwica* (Bitteres Schaumkraut): SN 119/4 – ‘rzeżucha gorzka’ (*hórska* jest tu błędem, powinno być *hórka*, por. głuź. Wiki: *hórka žerchwica*); *hórski paproč* (Bergfarn): SN 119/4 – ‘zaproč górská’; *hrimanka* (Natternkopf): SN 78/4 (2×) – ‘zmijowiec’; *chmjel* (Hopfen): SN 80/2 – ‘chmiel’; *jadrownik* (Samenkapsel): SN 96/4 – ‘torebka nasienna’; *kanadiska złotnička* (Goldrute): SN 174/4 – ‘nawłóć’ (por. NHS: *Goldrute* = *złotnička*; powinno być: *Kanadische Goldrute* ‘nawłóć kanadyjska’); *kapralc* (Pfefferhütchen): SN 169/4 – ‘trzmielina pospolita’; *koralička* (Korallenwurz): SN 96/4 – ‘żłobik koralowy’; *kraska* (Kresse): SN 85/4 – ‘rzeżucha; nasturcja?’ (błędne ekwiwalenty – por. Völkel2005: *kraska* = niem. *Kapuzinerkresse* ‘nasturcja’, niem. *Kresse* = *žerchej* ‘rzeżucha’); *krawnik* (Schöllkraut): SN 174/4 – ‘glistnik jaskólcze ziele’; *křemjenjate algi* (Kieselalgen): SN 136/4 – ‘okrzemki’ (por. NHS: niem. *Kieselalge* = *křemjenjowa / křemikowa alga / mokrica*); *tyknowc* (Seidelbast): SN 91/4 – ‘wawrzynek’; *łyščina* (Gipskraut): SN 138/4 – ‘łyszczec’; *lěska* (Hasel): SN 169/4 – ‘leszczyna’; *lěsna dornica* (Waldschwingel): SN 91/4 – ‘kostrzewa leśna’; *lěsna fjałka* (Waldveilchen): SN 91/4 – ‘fiołek leśny’; *lěsna jahlica* (Waldhirse): SN 91/4 – ‘prosownica rozpierzchła’ (por. głuź. Wiki: *lěsna pjerchowanka*); *lěsny čist* (Waldziest): SN 169/4 – ‘czyściec leśny’; *lipnica* (Rispengras): SN 174/4 – ‘wiechlina’; *liščak* (Fuchsschwanz): SN 78/4 – ‘wyczyniec’; *marušnja* (Maulbeerbaum): SN 8/3 – pol. ‘morwa’; *mjedwjedźica* (Bärentraube): SN 138/4 – ‘mącznica lekarska’; *mokrica* (Algen): SN 136/4 – ‘głony, algi’; *murjank* (Mauerpfeffer): SN 174/4 – ‘rozchodnik’; *murski šleznić* (Mauerraute): SN 174/4 – ‘zanokcica murowa’; *mydleško* (Fetthenne): SN 13/4 (2×) – ‘rozchodnik’ // por. *mydleško* (Mauerpfeffer): SN 78/4 (niem. *Mauerpfeffer* i *Fetthenne* są nazwami synonimicznymi); *paćernik* (Perlgras): SN 91/4 – ‘perłówka’; *pazorak* (Bärlapp): SN 91/4 – ‘widłak’; *pihawka* (Knabenkraut): SN 96/4 – ‘storczyk’ // por. *pihawka* (Geflecktes Knabenkraut): SN 149/4 – ‘storczyk plamisty, kukul-

ka plamista'; *poćel* (Zaunrübe): SN 174/4 – 'przestęp'; *poćepina* (Traubenkirsche): SN 149/4 – 'czeremcha'; *polon* (Wermut): SN 174/4 – 'piołun'; *porć* (Wassersüßgras): SN 129/4 – 'manna mielec / wodna'; *potaćnik* (Rohrkolben): SN 129/4 – 'pałka'; *wulki pry-skawc* (Großes Springkraut): SN 169/4 – 'niecierpek'; *rężna* (Segge): SN 138/4 – 'turzyca'; *rosowka* (Sonnentau): SN-M 214/4 – 'rosiczka'; *rutej* (Rainfarn): SN 78/4 – 'wrotycz' (por. NHS: *konjaca rutwica*); *ścěnowc* (Glaskraut): SN 174/4 – 'pomurnik'; *ścina* (Schilf): SN 129/4 – 'trzcina'; *smjerdnićka* (Ringelblume): SN 85/4 – 'nagietek'; *stróżawka* (Flockenblume): SN 119/4 – 'chaber' // por. *stróżawka* (Wiesen-Flockenblume): SN 78/4 – 'chaber łąkowy'; *sukać* (Knäuelgras): SN 96/4 – 'kupkówka'; *swěćnikojte algi* (Armleuchteralgen): SN 136/4 – 'ramienicowe'; *syćel* (Hainsimse): SN 217/4 – 'kosmatka'; *sydrik* (Labkraut): SN 217/4 – 'przytulia'; *ščěr* (Bingelkraut): SN 174/4 – 'szczyr'; *ślěz* (Malve): SN 85/4 – 'ślaz' // por. *ślěz* (Rosenmalve): SN 169/4 – 'ślaz zygmarek' (reg. *ślěz* = *ślěz*); *trudownik* (Braunwurz): SN 91/4 – 'trędownik'; *wjerbojty staršik* (Weidenkreuzkraut): SN 91/4 – 'gatunek starca'; *woblěd* (Bilsenkraut): SN 174/4 – 'lulek'; *wódrak* (Borretsch): SN 85/4 – 'ogórecznik lekarski'; *wonjata serlica* (Waldmeister): SN 91/4 – 'przytulia / marzanka wonna'; *wowsnik* (Glatthafer): SN 78/4 – 'rajgras'; *wšědna klósknićka* (Moorlilie): SN 13/4 – 'łomka zachodnia' (por. NHS: *klósknićka* oraz *głuż*. Wiki: *wšědna klósknićka*); *wutlik* (Weichwurz): SN 96/4 – 'wątlík'; *wysoki kropacćk* (Hohe Schlüsselblume): SN 91/4 (3×) – 'pierwiosnek wyniosły'; *zahrodna běłonka* (Mutterkraut): SN 174/4 – 'wrotycz maruna'; *zajećica* (Hasenlattich): SN 91/4 – 'przenęć purpurowy'; *zubica* (Zahnwurz): SN 217/4 – 'żywieć'.

b) **Zoologia** (52): *babjenska krokawa* (Geburtshelferkröte): SN 63/4 – 'Alytes (płaz)'; *buwoł* (Büffel): SN 236/4 – 'bawół'; *cycadło* (Saugrüssel): SN 101/4 – 'ssawka'; *ćerwjen* (Rotlauf): SN 170/4 – 'tu: rózycza (choroba świń)'; *ćerwjena wopuška* (Gartenschwanz): SN 18/4 – 'pleszka' (por. NHS: *Rotschwänzchen*); *ćěrka* (Krickente): SN 129/4 – 'cyraneczka'; *dańk* (Damwild): SN-P 248/5 – 'daniel'; *dudka* (Puppe): SN 101/4 – 'poczwarzka'; *hluchar* (Auerhahn): SN 107/2 – 'głuszec'; *husańca* (Raupe): SN 101/4 – 'gąsienica'; *chójnowa pata* (Kiefernspinner): SN 101/4 – 'barczatka sosnowka'; *chójnowy frunćak* (Kiefern-schwärmer): SN 101/4 – 'zawisak borowiec'; *Jakubowe wowcy* (Jakobsschaf): SN 73/4 – 'owca Jacoba' // *wowca z wjacorymi rohami* (Mehrhornschaft): SN 73/4 – 'owca wieloroga' (nazwy *Jakobsschaf* i *Mehrhornschaft* są synonimami); *lastojća wopuś* (Schwalbenschwanz): SN 101/4 – 'paź królowej'; *lasyćka* (Frettchen): SN 241/4 – 'fretka domowa'; *łobjowski bobr* (Elbebiber): SN 33/4 – 'bóbr europejski'; *łós* (Elch): SN-P 65/2 – 'łoś'; *łysacćk* (Bles-sente): SN 129/4 – 'łyska'; *łěsna wiwka* (Waldkauz): SN 226/4 – 'puszczyk'; *lipon* (Äsche): SN 18/4 – 'lipień (ryba)'; *mała kanja* (Rohrweihe): SN 129/4 (2×) – 'błotniak stawowy'; *mały myšowuśaty* [*njetopyr*] (Kleines Mausohr): SN-P 210/3 – 'nocek wschodni'; *mały nurjak* (Zwergtaucher): SN 129/4 – 'perkozec' (por. Tbio: *nurjacy bibibik*); *měchinošer* (Sackträger): SN 101/4 – 'koszówka (motyl)'; *mlóćencowy frunćak* (Wolfsmilchschwärmer): SN 101/4 – 'zmrocznik wilczomleczećk'; *mólićki šklićkowc* (Zierliche Tellerschnecke): SN 18/4 – 'zatoczek łamliwy (ślimak)'; *muflon* (Muffelwild): SN-P 248/5 – 'muflon'; *murska ješćelca* (Mauereidechse): SN 18/4 – 'jaszczurka murowa' (por. NHS: niem. *Mauereidechse* = *ćmowa ješćelca*); *niša dźiwina* (Niederwild): SN-P 248/5 – 'zwierzyna drobna' (por. NHS: *niska dźiwina*); *pasowc* (Gürteltier): SN 178/2 – 'pancernik'; *płóśak* (Rochen): SN 58/4 – 'płaszczka'; *pozemski lehnjak* (Bodenbrüter): SN 43/4 – 'ptaki zakładające gniazda na ziemi'; *prózdnyćcowy mjedwjedź* (Höhlenbär): SN-P 65/2 – 'niedźwiedz jaski-

niowy'; *ramuška* (Beutelmeise): SN 129/4 – 'remiz zwyczajny'; *rjehork* (Schwarzhalstaucher): SN 129/4 – 'perkoz zausznik'; *rubježne bruki* (Raubfliegen): SN 38/4 – 'łowikowate' (por. Kral: *rubježne muchi*); *rys* (Luchs): SN 18/4 (3×) – 'ryś'; *skórnik* (Borkenkäfer): SN 72/1 – 'kornik'; *sob* (Rentier): SN-P 65/2 – 'renifer'; *šmrěkowy křižik* (Fichtenkreuzschnabel): SN 91/4 – 'krzyżodziób świerkowy'; *šup* (Waschbär): SN 22/4 – 'szop pracz'; *tchór* (Iltis): SN 241/4 – 'tchórz'; *tupifila* (Gimpel): SN 208/4 – 'gil'; *wjerjabka* (Haselhuhn): SN 91/4 – 'jarząbek'; *wołmaty nosorohač* (Wollnashorn): SN-P 65/2 – 'nosorożec włochaty'; *wučahowaty sokół* (Wanderfalke): SN 107/2 – 'sokół wędrowny'; *wudra* (Fischotter): SN 107/2 – 'wydra'; *wulki myšowušaty njetopyr* (Großes Mausohr): SN 18/4 – 'nocek duży'; *wulki přebłyšćowak* (Großer Schillerfalter): SN 18/4 (2×) – 'mieniak tęczo-wiec (motyl)'; *zymska lačawka* (Wintergoldhähnchen): SN 91/4 – 'mysikrólik zwyczajny (ptak)'; *zubr* (Wisent): SN-P 65/2 (2×) – 'zubr'.

c) Anatomia i medycyna (13): *brjušne slinicy* (Bauchspeicheldrüsen): SN 44/4 – 'trzustki'; *kompjuterowa tomografija* (CT): SN 170/2 – 'tomografia komputerowa' (por. niem. *Computertomographie / Computertomografie*; stąd skrót CT); *kościca* (Knochenhaut): SN 213/5 – 'okostna'; *magnetowa rezonancna tomografija* (MRT): SN 170/2 – 'tomografia rezonansu magnetycznego, rezonans magnetyczny' (por. niem. *Magnetresonanztomographie*) // por. *magnetorezonancny tomograf* (MRT): SN 223/4 – 'tomograf magnetyczno-rezonansowy' (por. niem. *Magnetresonanztomograph*); *pospěšenje impulsa* (Impulsbeschleunigung): SN 213/5 – 'przyspieszenie przewodzenia bodźców'; *preimplataciska diagnostika* (PID): SN 130/2 (2×) – 'diagnostyka preimplantacyjna' (skrót PID pochodzi od niem. *Präimplantationsdiagnostik*); *slabina* (Leiste): SN 236/1 – 'pachwina'; *šěre mjadro* (grauer Star): SN 144/3 – 'zaćma'; *wobwutrobno* (Herzbeutel): SN 144/2 – 'osierdzie'; *zahorjenje brónicy* (Netzhautentzündung): SN 144/3 – 'zapalenie siatkówki'; *zelene mjadro* (grüner Star): SN 144/3 – 'jaskra'; *žhibadłowe tobolki* (Gelenkkapseln): SN 213/5 – 'torebki stawowe'.

d) Technika (5): *blótnik* (Kotflügel): SN 70/4 – 'błotnik'; *drjewowe třěški* (Holzpellets): SN 40/1 – 'pellety (materiał opałowy)'; *spala* (Klöppel): SN 5/2 – 'tu: serce dzwonu'; *sykane třěški* (Hackschnitzel): SN 40/1 – 'zrębki (opałowe)'; *zakładny wukon* (Grundlast): SN 104/2 – 'obciążenie podstawowe'.

e) Geologia (4): *bryła* (Raseneisenstein): SN 102/5 – 'ruda darniowa'; *dwubłyścinkowy zornowc* (Zweiglimmergranit): SN 91/4 – 'granit dwułyszczykowy'; *šćěpjelowy plun* (Schiefergas): SN 107/2 – 'gaz łupkowy'; *šěrawc* (Grauwacke): SN-P 25/2 (2×) – 'szarogłaz (odmiana pisakowca)'.

f) Architektura (4): *chlódnica* (Lusthaus): SN 130/2 – 'altana, pawilon'; *knježi domom* (Herrenhaus): SN-P 5/2 – 'dworek, rezydencja'; *wětrnik na kózlach* (Bockwindmühle): SN-P 228/3 – 'koźlak, wiatrak koźłowy'; *wódný hród* (Wasserburg): SN-P 146/3 – 'zamek wodny'.

g) Geografia (3): *niske bahno* (Niedermoor): SN 189/4 – 'torfowisko niskie'; *skalny wustupk* (Felsvorsprung): SN-M 195/3 – 'kliif' (por. Tsta: *skalny wuběžk*); *wysoke bahno* (Hochmoor): SN 189/4 – 'torfowisko wysokie'.

h) Chemia (3): *škleňčowina* (Flüssigglas): SN 68/2 – ‘szkło wodne’; *tetrahydrocannabinolowa kisalina* (THC): SN 209/4 – ‘tetrahydrokannabinol’ (skrót THC pochodzi od niem. *Tetrahydrocannabinol*); *woniki* (Duftstoffe): SN 208/1 – ‘substancje zapachowe’.

i) Prawo (3): *prawniski hladar* (Rechtspfleger): SN 122/4 – ‘referendarz sądowy’ (por. Noleks: *prawnik*); *rukowanska winowatosć* (Haftpflicht): SN 6/2 – ‘odpowiedzialność cywilna’; *zjednoćenstwo regionow* (Gebietskörperschaft): SN 245/2 – ‘państwowa jednostka organizacyjna’ (por. Noleks: *teritorialna korporacija*; Tgeo: *wobwodne zjednoćenstwo*).

2. Życie społeczne (18)

a) Gospodarka, finanse, handel (9): *akcyjna towaršnosť* (AG = Aktiengesellschaft): SN 150/2 – ‘spółka akcyjna’ (por. Noleks: *akcyjne / akcyjne towarstwo*); *dawk na hłowu* (Kopfsteuer): SN 29/4 – ‘podatek pogłówny’; *etatowe zawěšćenje* (Haushaltssicherung): SN 168/1 – ‘zabezpieczenie budżetu’; *integrowane wjesne wuwice* (ILE = Integriert Ländliche Entwicklung): SN 24/4 // *Integrowane wuwice na wsach* (ILE): SN 101/4 (2×) // *Integrowane wuwice wsow* (ILE): SN 100/4 // *integrowane wuwice na wsy* (ILE): SN 94/4 // *integrowane wuwice na kraju* (ILE): SN 88/2 – ‘zintegrowany rozwój obszarów wiejskich’; *nutřkokrajny bruttoprodukt* (BIP = Bruttoinlandsprodukt): SN 80/1 (3×) // *tukrajny bruttoprodukt* (BIP): SN 100/2 ‘produkt krajowy brutto’; *powšitkowne wobchodne wuměņjenja* (AGB = Allgemeine Geschäftsbedingungen): SN 49/4 ‘ogólne warunki handlowe’; *tuchwilna hódnota* (Verkehrswert): SN 122/4 – ‘wartość rynkowa’; *wuchowanski fonds eura* (EFSF = Europäische Finanzstabilisierungsfazilität; por. ang. European Financial Stability Facility): SN 169/2 // *wuchowanske krywo za euro* (EFSF): SN 191/2 (4×) – ‘Europejski Fundusz / Instrument Stabilizacji Finansowej’; *wulkopřetřebjar* (Großverbraucher): SN-P 83/4 – ‘odbiorca hurtowy’.

b) Edukacja, praca (7): *centrum za horni schodženk* (OSZ = Oberstufenzentrum): SN 5/1 – ‘typ szkoły zawodowej oferującej kształcenie po ukończeniu szkoły podstawowej’; *dobrowólne socialne lěto* (FSJ = freiwilliges soziales Jahr): SN 23/1 (4×) – ‘dobrowolny rok socjalny (forma wolontariatu)’; *nadzawodowy wukubłanski centrum* (ÜAZ = überbetriebliches Ausbildungszentrum): SN 15/2 – ‘międzyzakładowe centrum kształcenia’; *powołanskokubłanski centrum* (BBZ = Berufsbildungszentrum): SN 15/2 – ‘ośrodek kształcenia zawodowego’; *spočatne kwalifikaciske lěto* (Einstiegsqualifizierungsjahr): SN 28/1 – ‘rodzaj praktyki dla młodych ludzi’; *Wysoka šula Łužica* (FH = Fachhochschule): SN 83/2 (2×) (por. Noleks: Fachhochschule – *fachowa wysoka šula*); *zwjazkowa dobrowólna služba* (BFD = Bundesfreiwilligendienst): SN 98/4 (4×) – ‘federalna dobrowolna służba (rodzaj wolontariatu)’.

c) Relacje międzyludzkie (2): *patchworkowe swójby* (Patchworkfamilien): SN 146/3 – ‘rodziny patchworkowe’; *tučelowe swójby* (Regenbogenfamilien): SN 146/3 – ‘tęczowe rodziny’.

3. Nazwy instytucji, urzędów, organizacji, związków itp.³ (106): *Alternativny kulturny a kublanski centrum [w Pirnje]* (AkuBiZ = Alternatives Kultur- und Bildungszentrum): SN 23/3; *Budyska bydlenjotwarska towaršnosť* (BWB = Bautzener Wohnungsbaugesellschaft): SN 125/1 (3×); *Budyske energijowe a wodowe zawody* (EWB = Energie- und Wasserwerke Bautzen): SN 105/1 (2×); *Budyski regionalny zarjad Sakskeje kublanskeje agentury* (SBAB = Sächsische Bildungsagentur, Regionalstelle Bautzen): SN 106/1 (6×); *Dobročel-ski dželačerski skutk* (AWO = Arbeiterwohlfahrt): SN-M 30/3 // *Dželačerske dobročelstwo* (AWO): SN-M 107/4 (2×) // *Dželačerski dobročelstwowy skutk* (AWO): SN 164/4; *Centralny komitej němskich katolikow* (ZdK = Zentralkomitee der deutschen Katholiken): SN 81/3; *Centrum za mjezyscyplinarne pólske studije* (ZiP = poprawnie ZIP: Zentrum für Interdisziplinäre Polenstudien): SN 119/3; *Dželarnistwo němskich lokomotiwnikow* (GdL = Gewerkschaft Deutscher Lokomotivführer): SN 40/2 (6×) // *Dželarnistwo lokomotiwnikow* (GdL): SN 45/2 (7×); *dželarnistwo policije* (GdP = Gewerkschaft der Polizei): SN 98/2; *dželarnistwo wučerjow* (GEW = Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft): SN 44/2 // *dželarnistwo za kublanje a wědomosć* (GEW): SN 47/1 // *Dželarnistwo kublanje a wědomosć* (GEW): SN 185/1; *Dželarnistwo železnicy a wobchada* (EVG = Eisenbahn- und Verkehrsgewerkschaft): SN 7/2; *Ekumeniska rada cyrkwjow* (ÖRK = Ökumenischer Rat der Kirchen): SN 62/3 (4×); *Europska centralna banka* (EZB = Europäische Zentralbank): SN 95/2 (8×); *Europski fonds za regionalne wuwice* (EFRE = Europäischer Fonds für regionale Entwicklung): SN 47/2 (2×); *Ewangelska cyrkej srjedźneje Němskeje* (EKM = Evangelische Kirche in Mitteldeutschland): SN 156/2; *Ewangelska cyrkej w Němskej* (EKD = Evangelische Kirche in Deutschland): SN 32/3 (13×) // *Ewangelska cyrkej Němskeje* (EKD): SN 186/1; *Federalistiska unija europskich narodnych mjeńšin* (FUEN = Föderalistische Union Europäischer Volksgruppen): SN 49/2 (11×) // *Federalistiska unija europskich narodnych skupin* (FUEN): SN 188/1; *industrijne dželarnistwo hórnistwo, chemija, energija* (IGBCE = Industriegewerkschaft Bergbau, Chemie, Energie): SN 120/7; *Industrijowa a wikowanska komora* (IHK = Industrie- und Handelskammer): SN 16/4 (2×) // *Industrijna a wikowanska komora* (IHK): SN 38/2 (8×); *Institut za makroekonomiju a přeslědženje konjunktury* (IMK = Institut für Makroökonomie und Konjunkturforschung): SN 87/2; *Kamjenska wobchadna towaršnosť zwr* (KMVG = Kamenzer Verkehrsgesellschaft mbH): SN 83/3; *Katolske zjednoćenstwo kublarjow* (KEG = Katholische Erziehergemeinschaft): SN 112/4; *Komunalny socialny zwjazk* (KSV = Kommunaler Sozialverband): SN 159/4; *Konferenca cyrkwjow Europy* (KEK = Konferenz Europäischer Kirchen): SN 62/3 // *Konferenca europskich cyrkwjow* (KEK): SN 207/3; *koordinaciski běrow fanowych projektow* (KOS = Koordinationsstelle Fanprojekte): SN 211/2; *Krajna agentura za strukturu a džěło* (LASA = Landesagentur für Struktur und Arbeit): SN 220/1; *Krajna banka Sakskeje* (Sachsen LB = Landesbank Sachsen): SN 175/2; *Krajny kriminalny zarjad* (LKA = Landeskriminalamt): SN 163/2 (2×); *Křesćansko-socialny kublanski skutk* (CSB = Christlich-Soziales Bildungswerk): SN 3/4 (17×) (również konkretnie jako: *Křesćansko-socialny kublanski skutk Sakskeje / Sakska* lub *Miłočanski Křesćansko-socialny kublanski skutk*);

³ Wykaz nie obejmuje górnołużyckich nazw niemieckich partii politycznych opatrzonych skrótem nazwy niemieckiej. Podobnie bowiem objaśnia się czy konkretyzuje nazwy partii z innych krajów, por. *strona Prawo a sprawność* (PiS), *Wobyderska strona* (ODS) [czes. ODS = Občanská demokratická strana]. Ponadto zachowana zostaje oryginalna pisownia wielką i małą literą.

Křesčanski zwjazk mlodych ludži (CVJM = Christlicher Verein Junger Menschen): SN 110/4 (por. Noleks: (wcześniej) Christlicher Verein junger Männer – *Křesčanski zwjazk mlodych mužow*); *Lužiska a srjedžoněmska towaršnosť hórnistwoweho zarjadnistwa* (LMBV = Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft): SN 5/1 (8×); *Lužiska hospodarska iniciatiwa* (WiL = Wirtschaftsinitiative Lausitz): SN 69/1 (5×); *Lužiske wubědžowanje založerjow firmow* (LEX = Lausitzer Existenzgründer Wettbewerb): SN 74/4 (3×) // por. *Lužiske myto založerjow firmy 2011* (LEX): SN 208/1; *Lužiski koporowy šćěpjel* (KSL = Kupferschiefer Lausitz GmbH): SN 29/3 // // *Lužiski koporowy šćěpjel* (KSL): SN 70/1 // *Towaršnosť koporowy šćěpjel Lužica* (KSL): SN 75/1 // *Koporowy šćěpjel Lužica* (KSL): SN 178/7; *Marketingowa towaršnosť Hornja Lužica-Delnja Šleska* (MGO = Marketing-Gesellschaft Oberlausitz-Niederschlesien mbH): SN 168/1 (5×); *medicinsko-zastaranski centrum [Lužica]* (MVZ = medizinisches Versorgungszentrum): SN 144/3; *ministerstwo za statnu bjezstrašnosť* (MfS = Ministerium für Staatssicherheit): SN 248/8; *Mjezynarodna přirodna wustajeńca* (INA = Internationale Naturausstellung): SN 3/2; *Mjezynarodna turistiska bursa* (ITB = Internationale Tourismus-Börse): SN 50/2 (2×); *Mjezynarodna twarska wustajeńca* (IBA = Internationale Bauausstellung): SN 93/2 (2×); *Mjezynarodny komitej Čerwjeneho křiža* (IKRK = Internationales Komitee vom Roten Kreuz): SN 193/3; *Mjezynarodny měnowy fonds* (IWF = Internationaler Währungsfonds): SN 86/1 (13×); *Němska jednota towaršnosť za planowanje a twar dalnodróhow* (DEGES = Deutsche Einheit Fernstraßenplanungs- und -bau): SN 4/6; *Němska lodohokejowa liga* (DEL = Deutsche Eishockey Liga): SN 32/3; *Němska towaršnosť k wuchowanju žiwjenja* (DLRG = Deutsche Lebens-Rettungs-Gesellschaft): SN 168/4; *Němska železnica* (DB = Deutsche Bahn): SN 6/2 (4×); *Němske dawkowe džěłarnistwo* (DSTG = Deutsche Steuer-Gewerkschaft): SN 124/2; *Němske lětanske zawěšćenje* (DFS = Deutsche Flugsicherung): SN 153/2; *Němski čerwjeny křiž* (DRK = Deutsches Rotes Kreuz): SN 103/2 (3×); *Němski džěłarniski zwjazk* (DGB = Deutscher Gewerkschaftsbund): SN 7/1 (2×) (por. Noleks: *Němski zwjazk džěłarnistwow*); *Němski geoslědženski centrum* (GFZ = Deutsches GeoForschungsZentrum): SN 4/2; *Němski koparski zwjazk* (DFB = Deutscher Fußballbund): SN 149/1 (8×); *Němski mjetarski zwjazk* (DHB = Deutscher Handballbund): SN 243/1; *Němski olympiski sportowy zwjazk* (DOSB = Deutscher Olympischer Sportbund): SN 150/1; *Němski zwjazk orchestrow* (DOV = Deutsche Orchestervereinigung): SN 14/6 // *Němske zjednoćenstwo orchestrow* (DOV): SN 212/2; *Němski wikowanski zwjazk* (HDE = Handelsverband Deutschland): SN 117/2; *Němski wysokošulski zwjazk* (DHV = Deutscher Hochschulverband): SN 40/2; *Němski zwjazk žurnalistow* (DJV = Deutscher Journalistenverband): SN 26/2 // *Němski žurnalistiski zwjazk* (DJV): SN 216/2 (por. Noleks: *Zwjazk žurnalistow Němskeje*); *Organizacija za wěstotu a zhromadne džěło w Europje* (OSZE = Organisation für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa): SN 1/2; *Powšitkowny němski kolesowy klub* (ADFC = Allgemeiner Deutscher Fahrrad-Club): SN 62/2; *Přirodoškitny zwjazk Němska* (NABU = Naturschutzbund): SN 238/2; *Rada mjezsobneje hospodarskeje pomocy* (RGW = Rat für gegenseitige Wirtschaftshilfe): SN-P 238/2 (por. Tsta: *Rada wzajomneje hospodarskeje pomocy*); *ratarske prodrustwo* (LPG = Produktionsgenossenschaft): SN 20/2; *Regionalbus Hornja Lužica* (RBO = Regionalbus Oberlausitz): SN 5/1 (2×); *regionalna džěłarnička za kublanje, demokratiju a žiwjenske perspektiwy* (RAA = Regionale Arbeitsstelle für Bildung, Demokratie und Lebensperspektiven): SN 182/1; *rjemjeslniska komora [Choćebuz]* (HWK = Handwerkskammer): SN 145/2; *Sakske ministerstwo za wob-*

swět a ratarstwo (SMUL = Sächsisches Staatsministerium für Umwelt und Landwirtschaft): SN 46/1; *Sakski krajny kuratorij wjesny rum* (SLK = Sächsisches Landeskuratorium Ländlicher Raum): SN 6/4 (2×); *Sakski krajny ratarski zwjazk* (SLB = Sächsischer Landesbauernverband): SN 6/1 // *Sakski krajny zwjazk ratarjow* (SLB): SN 74/1 // *Krajny zwjazk sakskich ratarjow* (SLB): SN 123/1; *Sakski kublanski institut* (SBI = Sächsisches Bildungsinstitut): SN 119/2; *Sakski wikowanski zwjazk* (HVS = Handelsverband Sachsen): SN 86/1; *Sakski wukublanski a wupruwowanski kanal* (SAEK = Sächsische Ausbildungs- und Erprobungskanäle): SN 36/4 (7×); *Sakski zwjazk wučerjow* (SLV = Sächsischer Lehrerverband): SN 185/1; *Samostatna ewangelsko-lutherska cyrkej* (SELK = Selbständige Evangelisch-Lutherische Kirche): SN 187/1 (2×); *Serbskopazličanske karnewalowe towarstwo* (WCV = Wendischbaselitzer Carnevalsverein): SN 220/4; *Srjedžoněmska regioželeznica* (MRB = Mitteldeutsche Regiobahn): SN 61/2; *Srjedžoněmski rozhłos* (MDR = Mitteldeutscher Rundfunk): SN 151/1; *Techniski pomocny skutk* (THW = Technisches Hilfswerk): SN 52/2 (3×); *towaršnosť za měščanske wuwice* (SEH = Stadtentwicklungsgesellschaft): SN 8/1 (2×) // *měščanska wuwicowa towaršnosť* (SEH): SN 93/4 (2×) (por. Noleks: Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung – *Zwjazkowe ministerstwo za wobchad, twarstwo a wuwice městow*); *Towaršnosť za wu- a dalekublanje* (GAF = Gesellschaft für Aus- und Fortbildung): SN 22/4 (6×); *Towaršnosť za wuwice struktury a dželowych wikow* (DAS GmbH = [poprawnie DSA Dienstleistungen für Struktur- und Arbeitsmarktentwicklung GmbH]): SN 15/1; *turistiske zjednoćenstwo kónčiny Łužiska jězorina* (TGG = Touristische Gebietsgemeinschaft „Lausitzer Seenland“): SN 101/1 // *Turistiske kónčinowe zjednoćenstwo lužiska jězorina* (TGG): SN 236/3 // por. *projektowy běrow koordinowanja Łužiskeje jězoriny, turistiske teritorialne zjednoćenstwo* (TGG): SN 191/4; *Turizmo-marketingowe towarstwo Sakskeje zwr* (TMTS = Tourismus Marketing Gesellschaft Sachsen mbH): SN 60/4; *wobdželenska a wobhospodarjenska towaršnosť* (BBB = Beteiligungs- und Betriebsgesellschaft Bautzen): SN 134/4 (2×) // *Wobdželenska a wobhospodarjenska towaršnosť Budyšin* (BBB): SN 232/4; *wobchadna towaršnosť Čorny Halštrow* (VSE = Verkehrsgesellschaft Schwarze Elster): SN 148/4 (2×); *Wobchadny zaměrowy zwjazk Hornje Łobjo* (VVO = Verkehrsverbund Oberelbe): SN 3/1 (2×); *Wojerowska energiju dobywaca towaršnosť* (EEH = Energie Erzeugungsgesellschaft Hoyerswerda): SN 216/4; *Wojerowski zastaranski zawod* (VBH = Versorgungsbetriebe Hoyerswerda): SN 67/1; *Wuchodoněmska železnica* (ODEG = Ostdeutsche Eisenbahn): SN 5/1 (4×); *wuchodosakška založba lutowarnjow* (OSS = Ostsächsische Sparkasse): SN 126/3; *wukublanski zwjazk Großröhrsdorf* (AVG = Ausbildungsverbund Großröhrsdorf): SN 209/2; *Zaměrowy zwjazk wobchadne zjednoćenstwo hornje Łobjo* (ZVOE = Zweckverband Verkehrsverbund Oberelbe): SN 228/3; *zaměrowy zwjazk wobchadniskeho zjednoćenstwa Hornja Łužica-Delnja Šleska* (ZVON = Zweckverband Verkehrsverbund Oberlausitz-Niederschlesien): SN 150/2 // *Zaměrowy wobchadny zwjazk Hornja Łužica-Delnja Šleska* (ZVON): SN 207/1 (por. Noleks: Zweckverband – *zaměrowy zwjazk*, Verkehrsverbund – *wobchadny zwjazk*); *zaměrowy zwjazk za woplóčki [Při Klósterskej wodže]* (AZV = Abwasserzweckverband): SN 13/4 (7×) // *Woplóčkowy zaměrowy zwjazk [Při Klósterskej wodže]* (AZV): SN 110/1; *zarjady a organizacije z wěstotnymi nadawkami* (BOS = Behörden und Organisationen mit Sicherheitsaufgaben): SN 56/4; *Zhromadny centrum wotwobaranja* (GAR = Gemeinsames Abwehrzentrum gegen Rechtsextremismus) *prawicarskeho ekstremizma*: SN 243/2; *Zwjazk němskich městow a gmejnow* (DStGB = Deutscher Städte- und Gemeindebund): SN 78/2;

Zwjazk němskich nowinskih nakladnikow (BDZV = Bundesverband Deutscher Zeitungsverleger): SN 160/2; *Zwjazk za němske kulturne počahi do wukraja* (VDA = Verein für Deutsche Kulturbeziehungen im Ausland): SN 20/4; *Zwjazkowa agentura za džěło* (BA = Bundesagentur für Arbeit): SN 42/2 (2×); *Zwjazkowe sudnistwo* (BGH = Bundesgerichtshof): SN 58/2; *Zwjazkowe zjednoćenstwo čišć a medije* (BVDM = Bundesverband Druck und Medien): SN 124/2; *Zwjazkowe zjednoćenstwo srjedźnostawskeho hospodarstwa w Hornjej Łužicy* (BVMW = Bundesverband mittelständische Wirtschaft): SN 20/1 // *Zwjazkowe zjednoćenstwo srjedźnostawskeho hospodarstwa* (BVMW): SN 25/3 (3×) // *Zwjazkowe zjednoćenstwo srjedźnostawskeho hospodarstwa Hornja Łužica* (BVMW): SN 100/1 // *Hornjolužiske Zwjazkowe zjednoćenstwo srjedźnostawskeho hospodarstwa* (BVMW): SN 235/1; *zwjazkowy wukonowy centrum* (BLZ = Bundesleistungszentrum): SN 138/2; *zwjazkowy zarjad za tworowy wobchad* (BAG = Bundesamt für Güterverkehr): SN 80/2; *železniski zwjazkowy zarjad* (EBA = Eisenbahn-Bundesamt): SN 34/2.

4. Toponimy (115)

a) Ojkonimy (93): *Běła* (Biehla): SN 123/3; *Běłšecy* (Ebendörfel): SN-P 65/3; *Bjedrichcecy* (Friedersdorf): SN-P 210/3; *Bodricy* (Boderitz): SN-P 25/3; *Bónjecy* (Binnewitz): SN-P 65/3; *Brěznja* (Wiesa): SN 143/4; *Brězynka* (Briesing): SN-P 146/3; *Brěžki* (Brieschko): SN-P 228/3; *Brjazki* (Brieske): SN 246/3; *Bukowc* (Bocka): SN 40/3; *Bušeńka* (Neuschmerlitz) SN-P 166/3; *Carny Gózd* (Schwarzheide): SN 64/2 (2×) // *Čorny Gózd* (Schwarzheide): SN 225/2 (nazwa dłuż. miasta w wersji dolno- i górnołużyckiej); *Celovec* (Klagenfurt): SN 62/8 (3×); *Čorna hora* (Schwarzenberg): SN-P 25/3; *Debricy* (Döbra): SN-P 166/3; *Delany* (Döhlen): SN-P 65/3; *Dobrošecy* (Doberschütz): SN-P 146/3; *Drěžnica* (Drieschnitz): SN 208/1; *Gatojce* (Teichland): SN 45/3; *Gólišyn* (Golßen): SN 144/1; *Gózdź* (Haidemühl): SN 29/3; *Grožišćo* (Grötsch): SN 135/8; *Habrachćicy* (Eberswalde): SN 145/1; *Hamoršć* (Hammerstadt): SN-P 20/3; *Hermanecy* (Hermsdorf): SN-P 210/3; *Hlušina* (Glossen): SN-P 5/2; *Hlinka* (Kunnersdorf): SN 178/2; *Hlinowc* (Thonberg): SN-P 25/3; *Hóznica* (Petershain): SN 61/4 (3×); *Hóznja* (Hosena): SN 75/2 (2×); *Hruboćicy* (Grubditz): SN-P 65/3; *Hus* (Maust): SN 45/3; *Chorecy* (Georgewitz): SN 142/2 (por. głuž. Wiki: Korecy); *Jama* (Grube): SN-P 5/2; *Jaseńca* (Jeßnitz): SN-P 65/3; *Jawornik* (Jauernick): SN-P 5/2; *Jeleńcy* (Göllnitz): SN 68/2; *Jemjelnica* (Jamlitz): SN 177/2; *Jědlow* (Gödlau): SN 96/1; *Jitro* (Milstrich): SN-P 166/3; *Kobjelin* (Köbeln): SN 18/4 (2×); *Konopotna* (Cantdorf): SN 106/7; *Kopańce* (Neuhausen): SN 242/2 (4×); *Košnojce* (Koschendorf): SN 210/3 (2×); *Łaz* (Lohsa): SN-P 210/3; *Łućo* (Merzdorf): SN-P 210/3; [*pólska wjes*] *Ługi* (Friedersdorf): SN-KW 243/1; *Łuwoćicy* (Lautitz): SN-P 5/2; *Łysa* (Lausche): SN 106/8 (2×); *Lejno* (Geierswalde): SN 131/3; *Lubjenc* (Mehlteuer): SN-P 65/3; *Maliń* (Greifenhain): SN 210/2; *Měrjow* (Melaune): SN 11/3 (2×); *Mrocna* (Pretsch): SN 194/2; *Mučnica* (Mauschwitz): SN-P 5/2; *Němcy* (Dörghausen): SN-P 228/3; *Nowa Niwa* (Neu Zauche): SN 144/1; *Nowa Wjes* (Neudorf Klösterlich): SN-P 228/3; *Nowe Wiki* (Neupetershain): SN 213/2; *Nowy Lubolń* (Neuliebel): SN 17/1 (2×); *Ochranow* (Herrnhut): SN 32/2; *Pawłecy* (Wendisch-Paulsdorf): SN-P 5/2 (por. głuž. Wiki: *Serbske Pawłecy*); *Plusnikecy* (Pließkowitz): SN-P 146/3; *Porchow* (Burkau): SN-P 25/3; *Prašyjecy* (Schönheide): SN 29/3; *Protocy* (Prietitz): SN-P 25/3; *Radomierzycy* (Radmeritz): SN-KW 223/4; *Radyńc*

(Klein Radden): SN 232/3; *Ramnow* (Rammenau): SN-P 25/3; *Rań* (Großbräschen): SN 66/2 (2×); *Rančik* (Rehnsdorf): SN 24/4 (2×); *Rušica* (Rauschwitz): SN-P 25/3; *Sobołk* (Zoblitz): SN-P 5/2; *Splósk* (Pielitz): SN-P 65/3; *Stara Darbnja* (Altdöbern): SN 132/2; *Stary Luboń* (Altliedel): SN-P 20/3; *Stróža* (Wartha): SN-P 210/3; *Šćeńca* (Steinitz): SN 210/3; *Trušecy* (Tauschwitz): SN-P 5/2; *Tři Žony* (Dreiweibern): SN-P 210/3 (dzielnica wsi Łaz); *Walowy* (Wohla): SN-P 5/2 (por. Völkel2005: *Walow*); *Wjerto* (Werda): SN-P 20/3; *Wótrań* (Ortrand): SN 197/4; *Wujězd* (Breitendorf): SN 151/3; *Wulke Ždžary* (Groß Särchen): SN-P 228/3; *Wysoka* (Weiβig): SN-P 210/3; *Zalhozdz* (Sallgast): SN 68/2; *Zhyčín* (Litschen): SN-P 210/3; *Železna Kapla* (Eisenkappel): SN-KW 205/3; *Željezno* (Eisenstadt): SN 73/1(4×); *Želnje* (Sellendorf): SN 117/2; *Žrobolce* (Trebatsch): SN 116/1.

b) Oronimy (14): *Byčín* (Wohlaer Berg): SN-P 5/2; *Čertowy kamjeń* (Teufelsstein): SN 217/4; *Dolina Wuježčanskeje wody / Wuježčanki* (Wuischker Wasser): SN 169/4; *Kokulowcy kamjeń* (Kuckucksstein): SN 217/4; *Křič* (Gottlobsberg): SN 179/4; *Łazkowski lěs* (Lasker Auenwald): SN-P 166/3; *Limas* (Königshainer Berge): SN-P 65/3; *Lubjenc* (Mehlteuerberg): SN-P 65/3; *Lubolńska wudolina* (Neuliebeler Senke): SN-P 20/3; *Mužakowski zahórk* (Faltenbogen): SN 29/3 (por. Völkel2005: *zahork*); *Sedlo* (Landeskron) [*polo Zhorjelca*]: SN 154/4; *Smjertny kamjeń* (Totenstein): SN 217/4; *Wódrowy luh* (Oderbruch): SN 16/2 (por. Tgeo: *Wódriny luh*); *Wysoki kamjeń* (Hochstein): SN 217/4.

c) Hydronimy (8): *Slěborny jězor* (Silbersee): SN-P 210/3; *Sprjewica* (Kleine Spree): SN-P 210/3; *Smólny hat* (Pechteich): SN-P 20/3; *Srjedźny hat* (Mittelteich): SN-P 228/3; *Stuchła hrjebja* (Modergraben): SN-P 20/3; *Tradowske haty* (Tradoer Teiche): SN-P 166/3; *Třižonjanski jězor* (Dreiweiberner See): SN-P 210/3; *Turjołučny hat* (Tauerwiesenteich): SN 189/4.

5. Słownictwo ogólne (49)

a) Kulinaria (8): *bělk* (Eiweiß): SN-P 83/4 – ‘białko’; *često* (Teig): SN-P 83/4 – ‘ciasto’; *jejkowa solotej* (Eiersalat): SN-P 83/4 – ‘sałata jajeczna’; *jejkowy čwork* (Eigelb): SN-P 83/4 – ‘żółtko’; *minimalna dżerżomosć* (Mindesthaltbarkeit): SN-P 83/4 – ‘przydatność do spożycia’; *solotwjowe schadženki* (Salatsprossen): SN 108/2 – ‘kielki sałatkowe’; *sykane mjaso* (Hackepeter): SN-P 83/4 – ‘mięso mielone’; *zakładne žiwidła* (Grundnahrungsmittel): SN-P 83/4 – ‘podstawowe pożywienie’.

b) Leksyka fachowa (8): *hladanske kruhi* (Hegeringe): SN-P 248/5 – łow. ‘koła ochrony przyrody’; *hladanske zhromadženstwa* (Hegegemeinschaften): SN-P 248/5 – łow. ‘związki ochrony przyrody’; *łakańca* (Hochsitz): SN 97/1 – łow. ‘ambona’; *metjer* (Metteur): SN 211/4 – druk. ‘metrampaż’; *měchawa* (Blasebalg): SN-P 248/6 – ‘miech’; *powětroskit* (Luftschutz): SN 44/4 – wojsk. ‘ochrona przeciwlotnicza’; *šćerkawki* (Rassel): SN 85/1 – muz. ‘gruchawka’; *wyšk* (Obrist): SN-P 228/3 – wojsk. ‘pułkownik’.

c) Słownictwo dawne (12): *blokowe zahony* (Blockfluren): SN-P 45/2 – ‘blokowy układ pól (typ przestrzenny wsi)’; *łanarjo* (Hüfner): SN 9/4 – ‘właściciele ziemscy’; *łany / leny*

(Hufen): SN 194/4 (2×) – ‘łany’; *mjecki* (Metzen): SN 130/4 – ‘dawna jednostka objętości’; *smoleńca* (Pechhütte): SN 246/4 – ‘smolarnia’; *smolerstwo* (Pechschwelerei): SN 246/4 – ‘smolarstwo’; *stawowa republika* (Ständerepublik): SN-KW 35/2 – ‘republika stanowa’; *strażnik honow* (Flurhüter): SN 124/4 – ‘polowy, stróż polny’; *towaršoj* (Gesellen): SN 49/4 – ‘czeladnicy’; *wuhlenca* (Kohlemeiler): SN 246/4 – ‘mielerz’; *wužiwar kubla* (Gutsnutznießer): SN 102/6 – ‘użytkownik majątku ziemskiego’; *zežiwjenske pjenjezy* (Ziehgeld): SN 96/4 – ‘zasilek’.

d) Inne (21): *atomowa milinarnja* (AKW = Atomkraftwerk): SN 108/2 – ‘elektrownia atomowa’; *centralna institucija* (Kerneinrichtung): SN 155/5 – ‘instytucja centralna’; *čopi-ki* (Stollen): SN 182/3 – ‘kolce, korki (na butach)’; *čućiwość* (Stimmungshaftigkeit): SN-KW 15/3 – ‘wrażliwość’; *ćelowa żona* (Leichenwäscherin): SN 67/4 – ‘kobieta przygotowująca ciało zmarłego do pochówku, tranatopraktorka’; *koncepcija pŕichoda* (Zukunftskonzept): SN 180/3 – ‘prognozowanie, koncepcja’; *lěsyca* (Gitter): SN-P 238/4 – ‘krata’; *piwowe podkladki* (Bierdeckel): SN 5/1 – ‘podstawki, tekturowe podkładki do piwa’; *porok* (Abmahnung): SN 44/3 – ‘upomnienie’; *přečeženosc / wopačne počeženje* (Fehlbelastung): SN 213/5 – ‘przeciążenie’; *rodżiny* (Sippen): SN 201/2 – ‘plemiona, klany’; *rozćahować so* (dehnen): SN 182/3 – ‘rozciągać się’; *samolutnik* (Einzelgänger): SN 153/3 – ‘samotnik, odludek’; *skalny park* (Skalenspark): SN 111/4 – ‘park skalny’; *stód* (Malz): SN-P 210/2 – ‘stód’; *wlečný lift* (Schlepplift): SN-P 25/3 – ‘wyciąg orczykowy’; *wotpisanja* (Abschreibungen): SN 243/2 – ‘odpisy’; *woženje njebohich* (Leichenfahren): SN 92/4 – ‘odprowadzenie zwłok’; *wyšnostny* (hoheitliches): SN 33/3 – ‘zwierzchni’; *zajaty* (befangen): SN 178/7 – ‘stronniczy’; *zeshibnyć* (einknicken): SN-P 79/6 – ‘zgiąć’.

Analiza semantyczna i formalna objaśnianej leksyki

Zgromadzony materiał jest niezwykle różnorodny pod względem semantycznym. Największą grupę stanowi terminologia naukowa, w której przeważa nomenklatura botaniczna i zoologiczna. Wynika to z obecności w gazecie stałej rubryki, w której poruszane są tematy związane z przyrodą i ochroną środowiska – *Łużiska přiroda a wobswět*. Z porównania materiału ze słownictwem zawartym w najnowszych górnołużyckich słownikach ogólnych (NHS, Noleks, Völkel2005) i terminologicznych (np. Tbio, Tgeo) wynika, że w przypadku terminologii chodzi najczęściej o objaśnianie leksyki mało znanej, rzadziej nowej (dotyczy to 37 ze 163 nazw, czyli niespełna 23%). Autorzy mają problem z podaniem nazw gatunków rzadkich, których brak w języku górnołużyckim. Wyraźnie widać to w nazwach botanicznych. Autor używa wówczas zwykle ogólnej nazwy gatunku jako hiperonimu, zaś konkretyzuje ją nazwa niemiecka, np. *stróžawka* (Flockenblume) – ‘chaber’ i *stróžawka* (Wiesen-Flockenblume) – ‘chaber łąkowy’. Niekiedy zaś dodatkowo poprzedza tę nazwę określeniem „rzadki gatunek”, por. *Žadna družina džećela* (Streifenklee) [‘koniczyna kreskowana’] *abo stróžawki* (Rispen-Flockenblume) [‘chaber nadreński’]. Tego typu jednostek nie włączono do statystyki.

Nieliczne nowe nazwy i terminy to kalki nazw i terminów niemieckich, por. *łobjowski bobr* (Elbebiber), *wołmaty nosorohač* (Wollnashorn), *dwubłyščinkowy zornowc* (Zweiglimmergranit), *šćěpjelowy plun* (Schiefergas), *zakładny wukon* (Grundlast). Jak widać z po-

wyższych przykładów, niemieckim wyrazom złożonym odpowiada w języku górnołużyckim nazwa o strukturze: przymiotnik + rzeczownik. Rzadziej jest to połączenie rzeczownik + grupa przyimkowa, por. *wowca z wjacorymi rohami* (Mehrhornschaft). Wyjątek stanowi tu termin *škleńčowina* (Flüssigglas) – wyraz utworzony od podstawy *škleńca* (niem. *Glas*) za pomocą sufiksu *-(ow)ina* (produktywny w tworzeniu nazw substancji i surowców).

Druga (częściowo również trzecia) wyróżniona kategoria odnosząca się do życia społecznego odzwierciedla zmiany społeczne (por. *patchworkowe swójby* ‘rodziny patchworkowe’) oraz ekonomiczne (por. *akcyjna towaršnosť* ‘spółka akcyjna’), jakie dokonały się w ostatnich latach. Jest to słownictwo niemal w połowie nowe.

Nazwy różnego rodzaju instytucji, urzędów i organizacji (wyróżnione tutaj jako osobna kategoria, niezależnie od ich znaczenia i przynależności dziedzicznej) to najczęściej nazwy własne, rzadziej nazwy pospolite (np. *ratarske prodrustwo* ‘spółdzielnia produkcyjna’). W zdecydowanej większości są to jednostki nowe. Tylko nieliczne (24 ze 106, czyli niespełna 23%) rejestruje Noleks, sporadycznie NHS. Nowe nazwy są mniej lub bardziej udanymi tłumaczeniami nazw niemieckich. Materiał pokazuje, że jest to leksyka dość labilna. Wyraźnie widać, że autorzy największy problem mają z przekładem komponentu przymiotnikowego: niekiedy odpowiada mu przydawka przymiotna, innym razem rzeczowna, por. *Sakski krajny ratarski zwjazk* (SLB = Sächsischer Landesbauernverband) // *Sakski krajny zwjazk ratarjow* // *Krajny zwjazk sakskich ratarjow*. Można też odnieść wrażenie, że autorzy tekstów tłumaczą nazwę *ad hoc*, mimo że rejestrują ją słowniki, np. *Němski zwjazk žurnalistow* (DJV = Deutscher Journalistenverband) // *Němski žurnalistiski zwjazk* – por. Noleks: *Zwjazk žurnalistow Němskeje*.

Badaniem objęto również toponimy, które nie były ujmowane w dotychczasowych opracowaniach objaśnianej nawiasowo leksyki (por. Markec). Jako mało znaną bądź nieznaną, toponimię rejestrują również górnołużyckie słowniki. W zgromadzonym materiale są to najczęściej słabo znane nazwy miejscowości górno- i dolnołużyckich (słowniki odnotowują zaledwie 19 z nich, czyli ponad 16%). Problem stanowi jednak nie tylko kwestia znajomości tych nazw, ale jak pokazuje materiał, również ich odmiana, por. *Kopańce* (Neuhausen): SN 242/2, *blisko Kopańcy* (Neuhausen): SN 243/2, *w Kopańce* (Neuhausen): SN 244/2, *w Kopańcach* (Neuhausen): SN 125/2.

Objaśniane bywa również słownictwo ogólne. W zebranych materiale znalazły się wyrazy o różnym charakterze. Jest to słownictwo fachowe oraz wyrazy z dziedziny kulinariów. Nie brak też leksyki dawnej.

Należy zaznaczyć, że w prasie pojawiają się również inne objaśnienia nawiasowe, które nie zostały objęte analizą. Są to:

– nazwy i tytuły będące subiektywnymi tłumaczeniami autorów, np. *Štom lěta mjenuje so ludowje „rjana Hilža“* (*schöne Else*): SN 13/4, *w hosćencu „Burska stwička“* (*Bauernstübl*): SN-P 228/3 itp.,

– parafrazy terminów niemieckich, np. *wulka garaža za lětadla* (*Hangar*): SN-P 5/2, *pjeć najgrošow přistajenskeho zrěčenja* (*Mietgeld*): SN 59/4,

– wyrazy ogólne, które konkretyzuje niemieckie objaśnienie, np. *porjad* (*Rangordnung*): SN 28/4, *woprawnjenka* (*Bundesjagdschein*): SN-P 248/5,

– wyrazy obcego pochodzenia z objaśnieniem górnołużyckim, np. *almanachi* (*swjedženske spisy*): SN 8/2, *aklamacija* (*zběhnjenje ruki*): SN 4/6, *coockieje* (*poprjančki*): SN-M 126/3,

- górnołużyckie nazwy objaśniane przez inne górnołużyckie wyrazy (synonimy), np. *nóčne mjetele* (*nócniki*): SN 101/4, *rybornicy* (*mórske lastojcy*): SN 189/4,
- połączenia wyrazowe będące przekładami z innych języków (głównie angielskiego), np. *rubanje drzewa* (*woodchop*): SN-M 93/3, *runa smuha* (*longline*): SN 19/3,
- przekłady frazeologizmów, np. *To rěka napasledk by jenož měnjenje abo žadanje toho plaćilo, kotryž sedži za dlěšej ručicu* (*am längeren Hebel*), *kotryž wobsedži móc abo pjenjezy*: SN 184/3 – por. niem. *am längeren Hebel sitzen* ‘ma silniejszą pozycję od przeciwnika’.

Podsumowanie

Górnołużycka prasa, zwłaszcza zaś „Serbskie Nowiny”, ma duży wpływ na tworzenie nowej i upowszechnianie mniej znanej leksyki. W tym drugim wypadku decyduje dokonana przez autora tekstu subiektywna ocena sytuacji językowej i znajomości danego wyrazu przez odbiorców. Zgromadzony tu materiał po pierwsze prezentuje niezwykle bogate pod względem semantycznym słownictwo, z którym na co dzień muszą mierzyć się dziennikarze. Po drugie, pokazuje, że autorzy niekiedy dość spontanicznie zaproponować muszą nowy wyraz lub posłużyć się istniejącym wyrazem ogólnym, który konkretyzuje niemieckie objaśnienie nawiasowe. Choć w swych poczynaniach nie są oni wolni od błędów, to jednak pozytywnie ocenić należy rolę prasy górnołużyckiej w kształtowaniu słownictwa literackiej górnołużycczyzny oraz świadomości językowej jej użytkowników.

Bibliografia

- Bura R., 2012, „*Łužiski serbski słownik*” K.B. Pfula jako słownik „odrodzeniowy”, *„Slavia Occidentalis”* 69, s. 81–89.
- Kral J., 1927, *Serbsko-němski słownik hornjohužiskeje rěče*, Budyšin.
- Lewaszkiwicz T., 1980, *Über eine bestimmte Methode der Erklärung und Verbreitung von Lexik in der sorbischen Presse*, „*Lingua Posnaniensis*” XXIII, s. 129–135.
- Lewaszkiwicz T., 1994, *Rola prasy górnołużyckiej z lat 1842–1853 w kształtowaniu słownictwa języka literackiego* (*Rekonosans badawczy*), w: *Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych*, „*Język na Pograniczach*” 11, Warszawa, s. 71–85.
- Lewaszkiwicz T., 1995, *Rola prasy łużyckiej w kształtowaniu świadomości narodowej, upowszechnianiu kultury i rozwoju języków łużyckich*, „*Zeszyty Łużyckie*” t. 13, nr 2 [14]: *Własne drogi rozwoju łużyckich języków literackich*, s. 27–35.
- Markec J., 2000, *Němske rozjasnjenja noweje abo mało znateje leksiki w serbskich nowinach*, „*Sorapis*” 1, s. 54–76.
- NHS = Jenč H., Michałk F., Šćrakowa I., 1989,1991, *Deutsch-obersorbisches Wörterbuch / Němsko-hornjoserbski słownik*, przy współpracy J. Měrćinka, t. 1., t. 2., Bautzen / Budyšin.
- Noleks = Jenč H., Pohončowa A., Šoćina J., 2006, *Deutsch-obersorbisches Wörterbuch neuer Lexik / Němsko-hornjoserbski słownik noweje leksiki*, Bautzen.
- Tbio = Šořta J., 1995, *Terminologija za předmjet biologija. Němsko-hornjoserbsce. Hornjoserbsko-němsce*, Budyšin.
- Tgeo = Mehrowa H., Pawlikowa B., 1996, *Terminologija za předmjet geografija. Němsko-hornjoserbsce. Hornjoserbsko-němsce*, 2., rozšěrjeny nakład, Budyšin.

Tsta = Zahrodnik L., 1995, *Terminologija za předmjet stawizny. Němsko-hornjoserbsce. Hornjo-serbsko-němsce*, Budyšin.

Völkel2005 = Völkel P., 2005, *Prawopisny słownik hornjoserbskeje rěče. Hornjoserbsko-němski słownik / Obersorbisch-deutsches Wörterbuch*, wobdźěłał Timo Meškank, 5., wobdźěłany a syl-nje rozšěrjeny nakład, Bautzen.

Wiki = Wikipedija: https://hsb.wikipedia.org/wiki/H%C5%82owna_strona

RENATA BURA

German Parenthetic Glosses in the Upper Sorbian Press

Summary

The extraction of Upper Sorbian vocabulary with German glosses in parentheses allowed researchers to collect, in a short time, rich lexical material for study and to conduct statistical analyses, which, to some extent, helped to evaluate the role of the Upper Lusatian press in the development of the lexis of this language. The vocabulary extracted from the daily newspaper *Serbske Nowiny* (the issues of 2011) proved to be very interesting semantically. This collection of words illustrates the development of the Upper Sorbian lexis and reflects the social and economic changes which have taken place in recent years. The words explained in parentheses were poorly known or new.

Keywords: Upper Sorbian language, Upper Sorbian lexis, German (parenthetic) glosses, Upper Sorbian press

